

Dragutin Babić

UDK: 323.15(=131.1)(497.541)
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/m3v76t678y>
Stručni članak
Rukopis prihvaćen za tisak: 10.10.2018.

TALIJANI U POŽEŠKO-SLAVONSKOJ ŽUPANIJI IZMEĐU ASIMILACIJE I OČUVANJA IDENTITETA

Sažetak

U ovom radu analiziraju se rezultati empirijskog istraživanja provedenog 2016. godine u selima naseljenim Talijanima u okolici Pakraca i Lipika, a najveći broj sudionika istraživanja nastanjen je u Ploštinama. Intervjuirano je 8 ispitanika, od toga 3 muškarca i 5 žena, a u istraživanju su korišteni kvalitativni polustrukturirani intervjui. Talijani su u Hrvatskoj među brojčano zastupljenijim nacionalnim manjinama. Najviše ih ima u Istarskoj županiji, zatim u Primorsko-goranskoj, a na trećem mjestu među hrvatskim županijama po brojnosti Talijana jest Požeško-slavonska županija. U sela oko Pakraca i Lipika Talijani dolaze krajem 19. stoljeća tražeći posao i kraj u kojem će osigurati vlastitu egzistenciju. U početku se bave sječom šuma i proizvodnjom ugljena, izradom cigli te sitnom poljoprivredom. Prva dva zanimanja tijekom vremena pomalo zamiru, a poljoprivredom se bave sve do aktualnog vremena. Poznati su posebno po proizvodnji konjske salame, što je gastronomski specijalitet vezan najviše za selo Ploštine. Osim u Ploštinama, Talijani su prisutni u još nekoliko sela toga kraja: *Kapetanovo Polje*, *Donja Obrijež*, *Veliki Banovac*, *Badljevin*. Organizirani su u udruge, a učenici iz te nacionalne zajednice pohađaju C-model obrazovanja za nacionalne manjine. Provedeni intervjui obuhvatili su više pitanja, a odgovori i njihova interpretacija supsumirani su pod dvije tematske cjeline: *Useljavanje, integracija, svakodnevica* i *Asimilacija, nacionalni identitet, perspektiva*. Pitanja iz intervjua obuhvatila su doseljavanje Talijana u zapadnu Slavoniju, njihova zanimanja, probleme prilikom integracije, organiziranost u novom kraju, veze sa starom domovinom, aktivnosti na očuvanju nacionalnog identiteta i pitanja perspektive te nacionalne zajednice u Požeško-slavonskoj županiji. Iz odgovora intervjuiranih saznajemo da Talijani u okolicu Lipika i Pakraca dolaze krajem 19. stoljeća, te se sa svojim specifičnim zanimanjima (proizvodnja ugljena, cigle) relativno brzo i uspješno integriraju u sociogospodarsku strukturu kraja useljavanja. Nacionalni identitet dosta je očuvan, čemu pridonosi njihova organiziranost u županiji, veze sa zemljom maticom, Italijom, korištenje ponuđenih modela za nacionalnomanjinsko obrazovanje i komunikacijsko sjećanje, posre-

dovanjem kojega prenose glavne identitetske naracije novim generacijama. I uz te afirmativne činitelje, demografski problemi i starija zajednica čine Talijane donekle pesimističnima po pitanju njihove perspektive u Požeško-slavonskoj županiji.

Ključne riječi: Talijani; zapadna Slavonija; nacionalni identitet; asimilacija.

1. Uvod

Hrvatska je multinacionalna država, u kojoj, uz većinske Hrvate, živi znatan broj nacionalnih i etničkih manjina, a u normativnoj sferi (*Ustav RH, Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina*) registrirane su ukupno dvadeset i dvije. Nacionalne manjine u Hrvatskoj razlikuju se prema više kriterija, od brojnosti, dugotrajnosti obitavanja, nastanka manjinskog statusa ('stare' i 'nove' manjine)¹ preko sličnosti/ razlika u odnosu na većinski hrvatski etnikum i teritorijalne disperzije po hrvatskim regijama, županijama i naseljima do političke i kulturne organiziranosti i nekih drugih markera. Talijani se kao nacionalna manjina u Hrvatskoj po brojnosti nalaze odmah iza Srba i Bošnjaka, a prema organiziranosti (školstvo, kultura, udruge) također su u samom vrhu od svih nacionalnih manjina registriranih u Hrvatskoj. Najviše Talijana, oko dvije trećine (popis 2011.), nalazi se u Istarskoj županiji (12.543), zatim u Primorsko-goranskoj (3.429), a na trećem mjestu po brojnosti Talijana jest Požeško-slavonska županija (592). U toj je županiji, iako teritorijalno udaljenoj od Italije i uz to, u povijesnom smislu, nekomplementarnoj, prema popisu stanovništva iz 2011. godine pet puta više Talijana nego u Zadarskoj i deset puta više nego što je pripadnika te nacionalne manjine u Šibensko-kninskoj županiji. To je svakako jedan od razloga što su se Talijani u Požeško-slavonskoj županiji našli u fokusu spoznajnog interesa istraživača iz *Instituta za migracije i narodnosti*. Talijani su smješteni u zapadnom dijelu Županije (okolica Pakraca i Lipika) u nekoliko sela: *Ploštine, Kapetanovo Polje, Donja Obrijež, Veliki Banovac, Badljeвина*. Njihov dolazak datira od kraja 19. stoljeća, a razlozi dolaska su socioekonomski, posao, zarada i osiguranje egzistencije. Po dolasku Talijani se integriraju u lokalne zajednice zapadne Slavonije, kao i u najvećem broju slučajeva u migracijama, na razini funkcionalne integracije². Njihova

---

¹ Distinkciju između 'starih' i 'novih' nacionalnih manjina u svojim radovima koristi sociolog D. Janjić. 'Nove' nacionalne manjine, prema tom su autoru one nacionalne zajednice koje su u bivšoj SFRJ imale status konstitutivnih naroda, a u novonastalim državama u normativnom i sociopolitičkom smislu postaju nacionalne manjine. U Hrvatskoj su to: Srbi, Bošnjaci/Muslimani, Slovenci, Crnogorci, Makedonci. Janjić, Dušan (2010.). „Nove nacionalne manjine i demokratska manjinska politika“ u: *Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije (Zbornik/uredili: Babić, Dragutin; Župarić-Iljić, Drago)*, str. 209-219.

² Tako su, prema popisu od 10. 11. 1880., u selima zapadne Slavonije registrirane 84 talijanske obitelji s 402 člana (Duško Kliček: *Talijani u Slavoniji od 1880.-2005.*).

prva zanimanja, ciglarstvo i proizvodnja ugljena, olakšali su im integraciju utoliko što su ti proizvodi imali dobru prođu na tržištu. U vremenu istraživanja, osim po uglavnom tradicionalnoj poljoprivredi, Talijani iz okolice Pakraca i Lipika poznati su po proizvodnji konjske salame, gastronomskog specijaliteta koji je i njihov identitetski pokazatelj. Empirijsko istraživanje (*polustrukturirani intervjui*) provedeno je 2016. godine u selima zapadne Slavonije, a najviše je intervjuiranih iz Ploština. U intervjuima su postavljana pitanja o njihovu dolasku, integraciji u novom kraju, suživotu s pripadnicima drugih nacionalnih zajednica, posebno s većinskim Hrvatima, njihovoj organiziranosti na čuvanju nacionalnog identiteta i perspektivi te nacionalne manjine u Požeško-slavonskoj županiji. Temeljno pitanje na koje se u istraživanju želi odgovoriti svodi se na to koliko/kako je moguće očuvati nacionalni identitet i barem usporiti asimilaciju nacionalne manjine koja nije u prostornoj blizini zemlje matice, u ovom slučaju Italije.

2. Nacionalni identitet, dijaspora, asimilacija

Nacionalni identitet jedan je od kolektivnih identiteta i predstavlja autorefleksiju nacionalne zajednice, njezin odgovor na pitanja tko su pripadnici te zajednice, kakva je njihova (pri)povijest, aktualna zbilja i perspektiva. Globalizacijom društvenih procesa i odnosa u suvremenom svijetu nestaju tradicionalna uporišta, a identiteti koji su ljudima iz nekih prethodnih vremena bili uporišta i sidrišta u svakodnevnoj egzistenciji kao i promišljanju sebe i vlastite zajednice iščezavaju ili gube prethodnu uvjerljivost. Kako bi to rekao Z. Bauman, identiteti su pušteni s lanca, a na ljudima je ponaosob da ih uhvate i vežu se uz njih (Bauman, 2009.). I dok su identiteti fluidni, zamjenjivi i olabavljeni, kraj 20. stoljeća i raspad socijalističkih sustava i nekih država (ČSSR, SFRJ) pokazali su da je kolektivni identitet u tim neizvjesnim vremenima postao uporište za aktere u tim društvima i odgovor na pitanja njihove egzistencije, smisla i perspektive. Riječ je o nacionalnom identitetu, koji u tim vremenima postaje svojevrsni nadidentitet i pogodan sociopsihološki i politički obrazac za mobiliziranje ljudskih strasti (Rizman, 2014.; 39). Kako je identitet jedan i jedinstven i ne pregrađuje se (Maalouf, 2002.), svodenje kompleksnih *identitetskih* relacija sa svim njegovim segmentima na jedan, najvažniji identitet, onaj nacionalni, akumulira time veliku moć, uključuje ljudske emocije i strasti, ali i reducira svu kompleksnost čovjeka na gotovo jednu dimenziju, onu nacionalnu, sa svim implikacijama koje iz toga proizlaze. Neke su od važnijih isključivanje drugih iz takve imaginarne zajednice (Anderson, 1990.), jačanje stereotipa i predrasuda o drugima, njihova stigmatizacija i diskriminacija kao mogući uvodi u nasilje i fizičke obračune. Nacionalni identitet sastavljen je od nataloženih tradicija, kulture, ideja koje prate i socijalno konstruiraju pojedinca i zajednicu. U njegovu je sastavu, prema A. Smithu, i neko-

liko glavnih odrednica: povijesni teritorij, zajednički mitovi i historijska sjećanja, zajednička masovna javna kultura, zajednička zakonska prava i dužnosti svih pripadnika nacije, zajednička ekonomija s teritorijalnom mobilnošću pripadnika nacije (Smith, 1998.). To je uglavnom svojstveno zapadnom ili građanskom obliku nacije, dok u slučaju istočne Europe (uključujući Hrvatsku) dominira etnički oblik nacije. Kako su ta društva/države multinacionalni, kao znatan problem pojavljuje se odnos etničke većine i nacionalnih manjina. Ne postoje (ili bar ne kao prevladavajući) zajednički mitovi i historijska sjećanja. Baš naprotiv, različita sjećanja i pamćenja prošlih događaja ili istine zajednice (Katunarić, 2013.) najveće su opterećenje, pa i mogući izvor teških konflikata i ratova, kao što je bio slučaj kod raspada bivše Jugoslavije. I nakon rata prijepori o njegovim uzrocima, krivnji/odgovornosti te zločinima otežavaju integraciju svih aktera u društvo i mogu poslužiti kao poligon za nove ratove. Definicija države kao države svih njezinih građana ali i nacionalne države etničkih Hrvata, pokazuje složenost nacionalnih identiteta u društvima s etničkim oblikom nacije ili, kako o tome piše D. Sekulić, diskursi građanskoga sukobili su se s primordijalno definiranim nacionalnim identitetom (Sekulić, 2014.).

Još je složeniji slučaj s nacionalnim identitetima u dijaspori. Dijaspore u najširem značenju označava raseljavanje pripadnika nekog naroda u krajeve izvan njegove domovine (Heršak, 1998.). Useljenici sa svojom imovinom u novi kraj prenose i svoj nacionalni identitet i u prvo vrijeme žive uglavnom u svijetu simbola i vrijednosti iz staroga kraja. No kontakti i komunikacija u destinacijama useljenja stavljaju njihov vrijednosni sustav, elemente kulture, tradiciju, folklor, gastronomiju i sve što je činilo njihov kolektivni (nacionalni) identitet na kušnju i donose izazove. Susret s drugim kulturama, pripadnicima drugih nacionalnih zajednica i integracija u društvo prijava, nacionalni identitet novodoseljenog stanovništva mijenja u više segmenata. Jedan od njih jest jezik kao sredstvo komunikacije i najčešći (iako ne u svim slučajevima) identitetski marker u odnosu na druge nacionalne identitete. Kako ističe R. Bugarski, od kasnog 18. stoljeća i nastanka nacija, jezik nije tek jedno od mnogih obilježja identiteta koji je ravnopravan s drugima već ima najvažnije mjesto u kolektivnom imaginariju nacionalnih zajednica (Bugarski, 2010.). Da bi se mogli integrirati u novu socijalnu okolinu, useljenici moraju barem donekle poznavati dominantni jezik u novim destinacijama. U nekim slučajevima to je slično njihovu jeziku, ali u najvećem broju slučajeva lingvistička različitost funkcionira kao prepreka u integraciji i izazov je za vlastiti jezični identitet koji se i sam mijenja u novim sociolingvističkim okolnostima. Postupno se, uslijed komunikacije s drugim jezičnim i/ili nacionalnim zajednicama, gubi izvorna supstanca jezika migranata, koji poprima neke nove jezične izraze. Osim toga, obrazovni sustav, mediji i sve ono što se naziva sekundarnom socijalizacijom također utječe na usvajanje novih jezičnih normi i oblika komunikacije. Nadalje, ženidbene veze, isprva unutar zajednice, a

kasnije izvan tog okvira, pridonose postupnoj asimilaciji doseljenog stanovništva, što se itekako reflektira i na njihov jezik. Asimilacija označava proces u kojem se pripadnici nacionalnih manjina odriču vlastite kulture u korist kulture društva prima (Abercrombie, Hill i Turner, 2008.), a osnovni smisao kod asimilacije jest učiniti nekoga sličniji, a obično se to događa u nekom migracijskom sklopu (Heršak (ur.), 1998.). U slučaju jezika i drugih segmenata nacionalnog identiteta nekoliko činilaca utječe na njihovo očuvanje, prijenos, daljnju izgradnju ili njihovo slabljenje i postupno izumiranje. U slučaju Talijana u dijaspori postoje neke olakotne okolnosti koje utječu na njihovo očuvanje nacionalnog identiteta i sprečavanje asimilacije. To je brojčana i kulturna snaga talijanske nacije, njezina duga povijest, utjecaj u europskim i svjetskim razmjerima, razvijeno gospodarstvo i privlačnost zemlje matice kao i njezina pomoć Talijanima u dijaspori.

Za identitet i nacionalni identitet važnu ulogu imaju sjećanje i pamćenje. Sjećanje je važna sastavnica individualnih i kolektivnih identiteta, pa bi se moglo konstatirati da bez sjećanja i pamćenja nema identiteta. Iako slični, ti pojmovi razlikuju se u teorijama kulture sjećanja. Tako T. Kuljić ističe da je sjećanje više povezano s pojedincem i njegovim spoznajama i emocijama, dok se pamćenje više odnosi na kulturne mreže i sustav institucija koje spremaju učinke sjećanja (Kuljić, 2006.). Nacionalne zajednice, posebno one u dijaspori, svoj identitet baziraju na sjećanju i pamćenju, koje je također u svakodnevnom izazovima u susretu s drugim akterima u novoj društvenoj okolini. Pritom za njihovu samobitnost posebnu važnost imaju naracije u primarnim socijalnim skupinama (obitelj, susjedstvo, šira rodbina), koje obnavljaju priče o dolasku predaka, njihovim zanimanjima, integraciji, razlozima dolaska, zadovoljstvu u novom kraju, reemigraciji i sl.). To J. Assmann naziva komunikacijskim sjećanjem, a uz njega analizira i drugi tip sjećanja, ono kulturalno, koje na drugi način čuva i izgrađuje nacionalni identitet takvih zajednica. *Komunikacijsko pamćenje* odnosi se na intergrupnu komunikaciju, koja se prenosi s generacije na generaciju, a njegovo je trajanje između osamdeset i sto godina. *Kulturalno je pamćenje*, za razliku od komunikacijskoga, transgeneracijsko i povezano s kulturnim aparatom koji je materijalni nosilac pamćenja. Sadržaji pamćenja prenose se simbolima, znakovima, spomenicima, slikama, tekstovima i drugim sličnim sredstvima (Assmann, J., 2005.). Unutar obitelji prenose se 'slike' o prošlosti nacionalne zajednice, posebno vezano za njihova dijasporska iskustva. Na tu temu F. Cartroga navodi da se unutar obitelji događaju mnogi susreti koji tome pogoduju. Među ostalima, ovaj autor ističe zajedničke uspomene, ritual, obiteljske proslave, čuvanje fotografija i albuma, nadgrobne spomenike, kuhinjske recepte, obiteljska imena i drugo (Cartroga, 2011.). Članstvom u obitelji i drugim Mi-grupama, ističe A. Assmann, pojedinac prima u sebe i neke druge vremenske dimenzije. Pamćenje pojedinaca obuhvaća više od vlastitog iskustva, a u pojedincu se uvijek ukrštaju individualno i kolektivno pamćenje (Assmann,

A., 2011.). Kod iseljenika uspomene i sjećanja, uslijed uključivanja u društvo prijma, imaju još veću važnost za njihov nacionalni identitet od istih takvih pojava u zemlji matici. Nacionalno pamćenje, kako zapaža ova autorica, ne bi opstalo samo kao pamćenje 'odozdo', koje se gasi sa smjenom generacija, već je za njega nužno nešto kompaktnije, poput političkih i kulturnih institucija, koje 'odozgo' utječe na nacionalnu zajednicu. Primarni organizacijski oblici kulturalnog pamćenja jesu ritual i svetkovina (Assmann, J., 2005.). Ritualna ponavljanja sadržaja učvršćuju nacionalnu zajednicu u prostoru i vremenu te joj omogućuju samorefleksiju nužnu za trajanje u vremenu. Sjećanje i pamćenje mijenjaju se i prilagođavaju aktualnoj zbilji, što olakšava egzistenciju i smanjuje dileme unutar njezina smisla za nosioce pamćenja (Gillis, R., J., 2006.). Za sve grupe važna su, kako ističe *P. Nora*, mjesta pamćenja, kao što su muzeji, arhivi, groblja i zbirke, blagdani, obljetnice, ugovori, zapisnici, spomenici, svetišta, udruženja, a sve to daje iluziju vječnog trajanja (Nora, 2006.). Kod manjina, pa i nacionalnih manjina, nastavlja *P. Nora* (2006.) sjećanje ima još naglašeniju funkciju, baš uslijed njihove marginalnosti, jer bez tih pamćenja i komemorativne budnosti, povijest bi ih brzo pomela.

3. Talijani u Hrvatskoj i Požeško-slavonskoj županiji (Popisi stanovništva 1991., 2001., 2011.)

Za razumijevanje nacionalne strukture Hrvatske u vremenu provođenja ovog istraživanja (2016.) godine u obzir treba uzeti posebno tri zadnja popisa stanovništva (1991., 2001., 2011.). Navedeni popisi provedeni su u vremenu velikih društvenih promjena, tranzicije iz jednostranačkog socijalističkog sustava u višestranački kapitalistički, raspada federativne države i nastanka novih država te ratnih sukoba vezanih za raspad bivše jugoslavenske države. Prvi popis od ovdje navedenih (1991.) proveden je neposredno uoči ratnih sukoba, a ostala dva registrirala su sociodemografske i etničke promjene koje su nastale kao posljedica svih tih događanja. Velika izbjeglička kretanja, etnonacionalna paradigma tih procesa te promjena statusa nacionalnih zajednica doveli su do velikih promjena u nacionalnoj strukturi pojedinih država, uključujući Hrvatsku. Kakve su sličnosti i razlike između dvaju međupopisnih razdoblja u Hrvatskoj (1991. – 2001.) i (2001. – 2011.) te kakva su bila kretanja u broju i udjelu nacionalnomanjinskog stanovništva i kako se u tom razdoblju mijenjao broj i udio Talijana u Hrvatskoj?

Tablica 1 *Etnička struktura stanovništva u Hrvatskoj (popisi 1991., 2001. i 2011.)*

Nacionalnost	1991.		2001.		2011.	
	broj	%	broj	%	broj	%
Hrvati	3.736.356	78,1	3.977.171	89,6	3.874.321	90,4
Albanci	12.032	0,3	15.082	0,3	17.513	0,4
Austrijanci	214	0,0	247	0,0	297	0,0
Musl./Bošnjaci	43.469	0,9	20.755	0,4	31.479	0,7
Bugari	458	0,0	331	0,0	350	0,0
Crnogorci	9.724	0,2	4.926	0,1	4.517	0,1
Česi	13.086	0,3	10.510	0,2	9.641	0,2
Grci	281	0,0	-	-	-	-
Mađžari	22.355	0,5	16.595	0,3	14.048	0,3
Makedonci	6.280	0,1	4.270	0,1	4.138	0,1
Nijemci	2.635	0,0	2.902	0,0	2.965	0,0
Poljaci	679	0,0	567	0,0	672	0,0
Romi	6.695	0,1	9.463	0,2	16.975	0,4
Rumunji	810	0,0	475	0,0	435	0,0
Rusi	706	0,0	906	0,0	1.279	0,0
Rusini	3.253	0,1	2.337	0,0	1.936	0,0
Slovaci	4.275	0,1	4.712	0,1	4.753	0,1
Slovenci	22.376	0,5	13.173	0,3	10.517	0,2
Srbi	581.663	12,2	201.631	4,5	186.633	4,3
Talijani	21.303	0,4	19.636	0,4	17.807	0,4
Turci	320	0,0	300	0,0	367	0,0
Ukrajinci	2.494	0,0	1.977	0,0	1.878	0,0
Vlasi	22	0,0	12	0,0	29	0,0
Židovi	600	0,0	576	0,0	509	0,0
Ostale narodnosti	3.012	0,1	21.801	0,4	8.052	0,1
Nacionalno neopredijeljeni	73.376	1,5	89.130	2,0	37.676	0,8
Jugoslaveni	106.041	2,2	-	-	-	-
Regionalna pripadnost	45.493	0,9	9.302	0,2	27.225	0,6
Nepoznato	62.926	1,3	17.975	0,4	8.877	0,2
Ukupno	4.784.265	100,0	4.437.460	100,0	4.284.889	100,0

Izvori: *Popis stanovništva 1991., Dokumentacija 881, Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1992; Popis stanovništva 2001., Državni zavod za statistiku, 2002. Popis stanovništva 2011., Zagreb: www. Državni zavod za statistiku, 2013.*

Najveće promjene dogodile su se u prvom međupopisnom razdoblju (1991. – 2001.), u kojem je nacionalna struktura stanovništva u Hrvatskoj dobila znatno izmijenjene konture u odnosu na prethodni popis i prijeratno razdoblje. Promjene su rezultirale porastom udjela etničkih Hrvata, a smanjen je broj i udio većine

nacionalnih manjina. U Hrvatskoj je u ukupnom stanovništvu u međupopisnom razdoblju 1991. – 2001. porastao udio većinskih *Hrvata* sa 78,1% na 89,6%. U tom povećanju velik udio zauzimaju izbjeglice iz Bosne i Hercegovine te u nešto manjem broju ratni migranti iz Vojvodine i s Kosova³. Iako su trendovi nastavljeni i u drugom međupopisnom razdoblju (2001. – 2011), tendencija povećanja udjela *Hrvata* i smanjivanja nacionalnih manjina poprimila je znatno blaže obrise. Udio *Hrvata* u ukupnoj populaciji vrlo je malo povećan, s 89,6% 2001. godine na 90,4% 2011., dok je broj *Hrvata* smanjen u odnosu na popis 2001. godine. U ukupnoj populaciji smanjen je udio nacionalnih manjina u odnosu na neposredno prijeratno razdoblje (popis 1991.). Popis 2011. registrirao je kod većine nacionalnih manjina smanjenje broja stanovnika, ali u znatno manjem opsegu u odnosu na neposredno poslijeratno razdoblje. Situacija je stabilizirana, a u tim promjenama smanjen je utjecaj ratnih sukoba, a razlozi smanjivanja kod većine su nacionalnih manjina drugi, od kojih je najvažnija asimilacija. Kod srpske nacionalne manjine situacija je slojevitija, a kod njih su ratne posljedice i dalje utjecajne u demografskoj sferi. Važna je pritom razlika u smanjenju broja i udjela 'novih' u odnosu na većinu 'starih' nacionalnih manjina. Znatna dio pripadnika 'novih' nacionalnih manjina (Srbi) i nešto manje Crnogorci i Bošnjaci/Muslimani figuriraju u hrvatskom etnonacionalnom imaginariju kao nositelji odgovornosti/krivnje za ratne sukobe, posebno za ratne zločine, a što se transferira na pripadnike tih kolektiviteta često i neovisno o njihovim zbiljskim ratnim ulogama i aktivnostima. Najveće smanjenje broja i udjela u ukupnoj populaciji zabilježeno je kod *Srba*, koji su svedeni na otprilike trećinu predratnog broja i udjela u stanovništvu Hrvatske. Iako su Talijani u Hrvatskoj bili izvan ratnih zona u velikoj većini, Talijani u zapadnoj Slavoniji bili su na samom poprištu ratnih sukoba. U slučaju Talijana u Hrvatskoj, u posljednja tri popisa stanovništva registrirano je njihovo vrlo postupno i blago smanjenje u ukupnoj populaciji, što je značajka 'starih', dobro organiziranih manjina koje u asimilaciji gube stanovništvo, ali to se događa u malim razmjerima i postupno.

Što se događalo u nacionalnoj strukturi *Požeško-slavonske županije* i kakva je po tom pitanju situacija u korpusu talijanske nacionalne manjine?

---

³ U Hrvatskoj je 1992. godine registrirano oko 458.000 izbjeglica iz zemalja bivše SFRJ. Od toga broja, oko 40.000 došlo ih je iz SRJ, 30.000 iz Vojvodine, zatim 5.000 s Kosova te oko 5.000 iz Crne Gore i ostalih dijelova Srbije. Ostali, znatno veći broj, uglavnom su Hrvati i nešto manji broj Bošnjaka/Muslimana iz Bosne i Hercegovine.

Tablica 2. *Etnička struktura stanovništva u Požeško-slavonskoj županiji (popisi 1991., 2001. i 2011.)*

Nacionalnost	1991.		2001.		2011.	
	broj	%	broj	%	Broj	%
Hrvati	96.144	71,4	76.118	88,6	70.529	90,3
Albanci	179	0,1	146	0,1	196	0,2
Austrijanci	4	0,0	2	0,0	2	0,0
Musl./Bošnjaci	200	0,1	48	0,0	48	0,0
Bugari	2	0,0	2	0,0	3	0,0
Crnogorci	87	0,0	22	0,0	14	0,0
Česi	1.101	0,8	775	0,9	649	0,8
Grci	3	0,0	-	-	-	-
Madžari	388	0,2	221	0,2	164	0,2
Makedonci	136	0,1	60	0,0	55	0,0
Nijemci	107	0,0	78	0,0	43	0,0
Poljaci	22	0,0	10	0,0	9	0,0
Romi	7	0,0	7	0,0	13	0,0
Rumunji	1	0,0	3	0,0	4	0,0
Rusi	14	0,0	9	0,0	7	0,0
Rusini	13	0,0	12	0,0	9	0,0
Slovaci	1.324	0,9	120	0,1	95	0,1
Slovenci	159	0,1	59	0,0	35	0,0
Srbi	25.808	19,8	5.616	6,5	4.680	6,0
Talijani	901	0,6	788	0,9	592	0,7
Turci	4	0,0	-	-	-	-
Ukrajinci	30	0,0	23	0,0	15	0,0
Vlasi	-	-	-	-	-	-
Židovi	3	0,0	1	0,0	1	0,0
Ostale narodnosti	49	0,0	88	0,1	61	0,0
Nacionalno neopredijeljeni	1.903	1,4	1.337	1,5	674	0,8
Jugoslaveni	3.533	2,6	-	-	-	-
Regionalna pripadnost	116	0,0	3	0,0	26	0,0
Nepoznato	2.310	1,7	286	0,3	110	0,1
Ukupno	134.548	100,0	85.831	100,0	78.034	100,0

Izvori: Popis stanovništva 1991., Dokumentacija 881, Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1992; Popis stanovništva 2001., Državni zavod za statistiku, 2002. Popis stanovništva 2011., Zagreb: www. Državni zavod za statistiku, 2013.

Požeško-slavonska županija s površinom od 1.815 km² i 78.034 stanovnika (popis 2011.) jedna je od manjih županija u Republici Hrvatskoj. U sastavu županije nalazi se 5 gradova i 5 općina. Gradovi: Požega, Pleternica, Pakrac, Lipik, Kutjevo. Općine: Brestovac, Čaglin, Jakšić, Kaptol, Velika. Požeško-slavonska županija, kao i ostale

četiri slavonske županije, ima etnički vrlo heterogen sastav stanovništva, koji se u posljednjih nekoliko desetljeća znatnije promijenio, a nacionalna homogenizacija, porast etničkih *Hrvata* i smanjenje broja i udjela nacionalnomanjinskog stanovništva, dominantni su sociodemografski procesi. Najbrojnija su nacionalna manjina u županiji *Srbi*, a njihov je udio neposredno pred početak ratnih sukoba devedesetih (popis 1991. g.) bio značajan (19,8%), da bi se u posljednjem popisu, 2011., sveo na trećinu, što iznosi svega 6% udjela u ukupnoj županijskoj populaciji. Zapadni dio te slavonske županije (okolica Pakraca i Lipika) bio je zahvaćen ratnim sukobima, što je najviše utjecalo na etničke promjene na tom prostoru. Nakon *Sarajevskog primirja*⁴, u otoj su županiji registrirane ukupno 6.002 raseljene osobe ili 4,3% udjela u ukupnom stanovništvu. Iz te županije gotovo sve raseljene osobe dolaze iz bivše Općine Pakrac (sjedište tzv. SAO-a Zapadna Slavonija)⁵, što u brojkama iznosi 5.780 ili 96,3% svih raseljenih osoba Požeško-slavonske županije. Nakon završetka rata počeli su se vraćati najprije *Hrvati*, a onda i *Srbi* te useljavati etnički Hrvati iz Bosne i Hercegovine. Uglavnom su to bili izbjeglice, koji su nakon dobivanja prebivališta i hrvatskog državljanstva stekli pravo privremenog korištenja napuštenih objekata (uglavnom u vlasništvu Srba) te su dobili status izbjeglica-useljenika. Nakon šestomjesečnog statusa pripadnici te populacije dobili su status hrvatskih građana i sva prava koja su proizlazila iz toga statusa.

Smanjenje županijskog stanovništva nije uvjetovano samo ratnim razlozima. Promjena županijske granice i pripojenje bivše Općine Našice Osječko-baranjskoj županiji znatno je smanjilo broj stanovnika Požeško-slavonske županije s 134.548 na 85.831 stanovnika. U toj su županiji zastupljene gotovo sve nacionalne manjine koje su službeno priznate u Hrvatskoj. Uz značajnije zastupljenih *Srba*, tek su nešto prisutniji *Česi*, *Talijani* i u popisu 1991. *Slovaci*⁶. Većina kako 'starih' tako i 'novih' nacionalnih manjina doživljava stalno smanjenje u ukupnoj populaciji te županije. Samo *Albanci* bilježe lagani porast broja svojih pripadnika, što je uglavnom obrazac u cijeloj Hrvatskoj, a povezano je s visokim natalitetom te nacionalne zajednice,

⁴ Primirje je potpisano u Sarajevu, 2. siječnja 1992. To je primirje ujedno početak mirovne operacije UN-a u Hrvatskoj (tzv. *Vanceov plan*).

⁵ Na području Pakraca 12. kolovoza 1991. donesena je odluka o osnivanju SAO-a Zapadna Slavonija. U odluci piše (Samardžić, 1994): „Velika narodna skupština srpskoga naroda Zapadne Slavonije, uvažavajući rezultate prošlogodišnjeg referenduma o prisajedinjenju SAO Krajine Republici Srbiji i svima onima kojima je stalo da očuvaju Jugoslaviju, donijela je odluku o proglašenju SAO Zapadna Slavonija, koja će biti integralni dio SAO Krajine. U sastav ove teritorijalne jedinice ulaze srpsko područje Okučana, Novske, Pakraca, Slavonske Požege, Daruvara, Grubišnog Polja, Virovitice, Bjelovara, Orhovice, Našica i Đakova, kao i mjesto Jasenovac, najveće srpsko stratište i svetište.”

⁶ U prvoj podjeli na županije u Republici Hrvatskoj, Našice i okolica bili su u Požeško-slavonskoj županiji, da bi se kasnije taj prostor pripojio Osječko-baranjskoj županiji. Upravo u Našicama i oko njih nalazi se veći broj Slovaka, pa odatle i njihovo pojavljivanje, najprije u Požeško-slavonskoj, a onda Osječko-baranjskoj županiji.

njihovom unutargrupnom kohezijom i specifičnim obrtima kojima se bave (pekari, slastičari, zlatari). U ukupnoj populaciji, nadalje, sa svakim je popisom sve manje *nacionalno neopredijeljenih*, što ukazuje na sociopsihološko ozračje u kojemu se favorizira etnička pripadnost, a nacionalni identitet postaje temeljni i izrazito predominantni društveni identitet, što se itekako reflektira na izjašnjavanje stanovništva. Kao i u cijeloj Slavoniji, *regionalna* (slavonska) pripadnost nije značajnije zastupljena u izjašnjavanju populacije. Iako Slavonija kao regija zaostaje za hrvatskim prosjekom po pitanju razvijenosti⁷, što pokazuje ukupna pozicija slavonskih županija u cjelini Hrvatske, regionalni (ne)razvoj nije dobio svoju političku refleksiju niti je u stanovništvu te regije stvoren određeni vid otpora i pobune protiv takvog stanja. Među ostalim popisnim kategorijama, *Jugoslaveni* su u popisu 1991. godine činili relativno velik udio. Razlozi tog tipa izjašnjavanja različiti su, od porijekla iz mješovitih brakova, svojevrsnog oblika patriotizma, socijalne promocije ili nekih drugih razloga. Prema *gradovima* i *općinama* (popis 2011.), u Požeško-slavonskoj su županiji od nacionalnih manjina *Srbi* značajnije zastupljeni u gradovima Lipik (13,94%) i Pakrac (15,84%) te u Općini Čaglin (9,59%).

Koliki je broj i udio Talijana u gradovima i općinama Požeško-slavonske županije prema posljednjem popisu stanovništva?

Tablica 3. *Broj i udio Talijana po gradovima i općinama Požeško-slavonske županije (Popis 2011.)*

<i>Gradovi</i>	<i>Broj</i>	<i>Udio %</i>	<i>Ukupan br. st. grada/općine</i>
Kutjevo	1	0,02	6.247
Lipik	176	2,85	6.170
Pakrac	403	4,76	8.460
Pleternica	-	-	11.323
Požega	9	0,03	26.248
<i>Općine</i>			
Brestovac	3	0,08	3.726
Čaglin	-	-	2.723
Jakšić	-	-	4.058
Kaptol	-	-	3.472
Velika	-	-	5.607
<i>Ukupno</i>	592	0,76	78.034

Izvor: Popis stanovništva 2011., Zagreb: www. Državni zavod za statistiku, 2013.

⁷ Pokazuju to podaci iz *Strategije regionalnog razvoja Hrvatske*, prema kojima su četiri od pet slavonskih županija na posljednjim mjestima među hrvatskim županijama po razvijenosti. Tek je nešto bolje pozicionirana Osječko-baranjska, uglavnom zbog gospodarske snage grada Osijeka.

Od svih gradova i općina u Županiji, polovica (ukupno pet) ima u svojem sastavu stanovnike koji se izjašnjavaju nacionalno kao Talijani. Među onima u kojima su registrirani, opet se izdvajaju gradovi *Lipik* i *Pakrac*, dok je u ostale tri općine i grada njihov broj statistički gotovo zanemariv. Takva situacija pokazuje da su Talijani ostali tamo kamo su stigli krajem 19. stoljeća i nije bilo njihove mobilnosti u okolna sela i gradove požeškoga kraja. Razlozi su vjerojatno u nedovoljnoj atraktivnosti tih destinacija, asimilaciji onih koji su otišli u njih, posebno u grad Požegu, te njihovo iseljavanje izvan Hrvatske.

4. Talijani u Požeško-slavonskoj županiji: kako se čuva identitet? (intervjui)

Metodologija

Empirijsko istraživanje (intervjui) provedeno je u Ploštinama⁸, naselju u zapadnoj Slavoniji u okolici Pakraca, naseljenom Talijanima. Intervjui su provedeni 2016. godine u *Društvenom domu Ploštine*. Komunikacija sa sudionicima intervjuja uspostavljena je posredovanjem predsjednika Zajednice Talijana *Liberta* iz Ploština, koji je ujedno bio jedan od kazivača. Intervjuirano je ukupno 8 pripadnika talijanske nacionalne manjine, od toga 3 muškarca i 5 žena, u dobi 57 – 80 godina u vremenu provođenja intervjuja. I uz nastojanje da u intervjuiranju sudjeluju mlađe osobe, nismo uspjeli u tome, a razlozi su dijelom u radnom danu kada su intervjui provedeni, a još više uslijed brojčane dominacije starijeg stanovništva u Ploštinama i okolici. Ulazak u zajednicu preko njihova glavnog predstavnika, koji je uz to prvi intervjuiran, psihološki i praktično olakšao je komunikaciju s ostalim sudionicima istraživanja, koji su na taj način stekli povjerenje u istraživače. Iako svi znaju hrvatski jezik, na kojem su obavljeni intervjui, znakovito je da su međusobno komunicirali na talijanskom, što je pokazalo snagu i očuvanost nacionalnog identiteta Talijana u zapadnoj Slavoniji, a jezik je važan segment nacionalnog identiteta. Pitanja u intervjuima uključivala su više podtema, od kojih su najvažnije: doseljavanje u Slavoniju (razlozi, načini prijevoza), zanimanja kojima su se doseljenici bavili, integracija u lokalne zajednice, organiziranost radi čuvanja i razvoja talijanskog nacionalnog identiteta, aktualno stanje i perspektive talijanske nacionalne manjine u Požeško-slavonskoj županiji. Obrada nalaza intervjuja u okviru teorijskih dosega u tom području urađena je u okviru dviju tematskih cjelina: *Useljavanje, integracija, svakodnevnica i Asimilacija, nacionalni identitet, perspektiva*. Za oznake kazivača koristimo njihov *spol, godinu rođenja i naselje u kojem žive*, za što su kazivači dali svoj pristanak.

---

⁸ Ploštine su se zvale Khuenovo selo po grofu Khuen-Héderváriu. Nako njegova silaska s političke pozornice, selo se naziva današnjim imenom, Ploštine. Stanovnici su ga još neko vrijeme zvali Khuenovo ili Kunovo selo. Ime dolazi od riječi Plosta, područje, proplanak.

4.1. Useljavanje, integracija, svakodnevnica

Dolazak pojedinaca i skupina na neku novu destinaciju, posebno u slučaju trajnijeg i duljeg naseljavanja, ostaje zabilježena u kolektivnom imaginariju pripadnika tih zajednica, koje imaju etnička i/ili nacionalna obilježja⁹. Razlozi useljavanja su raznoliki, od potrage za poslom, želje za poboljšanjem standarda, priključenja porodici, nekih prirodnih katastrofa te socijalnih potresa, buna, revolucija, ratova. Otkud dolaze Talijani u Slavoniju i koji su to razlozi koji su ih doveli u udaljeniju destinaciju? Kako su migrirali te kako su prihvaćeni u Slavoniji i jesu li imali problema prilikom integracije? Kako izgleda svakodnevnica Talijana u zapadnoj Slavoniji, čime se bave i po čemu su specifični u odnosu na ostalo lokalno stanovništvo? Što o tome kažu intervjuirani? Kazivačica iz Ploština o tome govori na sljedeći način: „Naši preci su živjeli u planinama, kamen, sirotinja, nije bilo sredstava za život. Skupili su porodice i odlučili otići, a izbor je pao na ovaj kraj, okolica Pakraca, zapadna Slavonija. Obćavano im je da ih čeka Amerika, no kada su došli, vidjeli su da to nije baš tako. U doseljavanje Talijana bio je uključen i župnik. Doseljenje je bilo 1886. g. i kasnije.“ (ž., Ploštine, 1936.) U njezinu iskazu potvrđuje se jedan od najvažnijih razloga dobrotvoljnih migracija, odlazak u novu destinaciju iz ekonomske nužde, teškog življenja i potrage za poslom. Kao i u mnogim drugim slučajevima, obećanja su bila zavodljiva, socijalna i gospodarska zbilja u destinacijama useljavanja, znatno manje, s novim izazovima za useljenike. Kako su putovali iz Italije, kojim prijevoznim sredstvima i čime su se sve bavili po dolasku u Slavoniju? Evo odgovora: „Kako su putovali? Putovalo se brodom, pa prugom do Siska, a onda i pješke. Zemlju su u novom kraju dobili badava. Prije devet (9) godina smo proslavili 130 godina doseljenja. Njihovo selo tamo je bilo spaljeno, ljudi su bili prisiljeni da se dosele ovamo. Prije toga su ovdje bili neki njihovi ljudi kao izvidnice, da se uvjere kakav je to kraj. U okolici Pakraca su došli ljudi koji su bili gladni. U samom početku sjekli su šume, izvlačili klade i od posječenih drva su pravili ugljen. Proizvedeni ugljen su prodavali kovačima, kojih je u Slavoniji bilo dosta“ (m., Ploštine, muškarac, 1937.) U kolektivnoj memoriji Talijana u Slavoniji sam dolazak u novi kraj ima važnu ulogu. Sjećanje i pamćenje bitna su sastavnica individualnih i kolektivnih identiteta, a sadržaji pamćenja i sjećanja funkcioniraju kao agensi zajednice, odgovori na pitanja tko smo, što smo i odakle smo te kakva nam je perspektiva i smisao nacionalnog angažmana u novom vremenu. Slično o zanimanjima saznajemo od sljedeće kazivačice: „Naši preci su gradili zemunice, kuće nabijene zemljom. Bavili su se ciglarstvom, sitnom poljoprivredom. Imali su uska gradilišta, pratilo ih je siromaštvo, pa su odavde od-

---

⁹ U knjizi Duška Klička *Talijani u Slavoniji od 1880.-2005.* saznajemo da je organizirani dolazak počeo 1880. godine, a Talijani dolaze na poziv vlastelina J. Reiserera i P. Steina. Po dolasku, bave se proizvodnjom ugljena, sijeku šume, a od domaćih su naučili raditi ciglu.

lazili u druge krajeve.“ (Ž., Ploštine 1943.) Pravljenje cigle jedno je od prepoznatljivih zanimanja Talijana što su donijeli iz zemlje porijekla. Takva specifična zanimanja olakšavaju useljenicima integraciju u mjestima useljenja, posebno ako gospodarstvo i stanovništvo regije prima imaju potrebu za tim uslugama i umijećima. Emigraciju često prati reemigracija, odlazak na neke druge destinacije, a pritom nacionalna identifikacija ima i svoju ekonomsku dimenziju. „Između dva svjetska rata Talijani su iz Slavonije odlazili u Argentinu, Ameriku. Talijani koji su otišli u Ameriku tamo su se zaposlili u talijanskim kompanija. Po noći su pekli rakiju. Zajednica Talijana osnovana je 1976. godine. Ja sam Talijan, a nisam još vidio Italiju.“ (m., Ploštine, 1937.) U sljedećem iskazu saznajemo kako se mijenjaju i nestaju tradicionalna zanimanja, što je u vezi s industrijalizacijom Slavonije, a onda posljedično i s reemigracijom, viškom radne snage i nalaženja posla u Argentini, Sjedinjenim Američkim Državama i drugim useljeničkim zemljama. Kazivačica ističe: „Ciglarstvom su se bavili naši preci, ali to je izumrlo. Neke stare tradicije su ukinute sa tvorničkim radom. Nije se smjela prodavati rakija, pa se rakija pekla od čičoke. Danas sadimo krumpir, grah, jabuke, bavimo se malom poljoprivredom, dosta nas je u mirovini. Krava više nema, samo još jedna familija drži krave, ima ovaca, kokoši.“ (Ž., Ploštine, Dragovići, 1959.) Saznajemo da je talijansko stanovništvo u prosjeku starije, dosta ih je već u mirovini, što predstavlja demografski problem za tu zajednicu. Zanimanja su vezana uz selo i poljoprivredu, također uz sitna i relativno neperspektivna gazdinstva. Kao i u drugim slavonskim selima, sve je manje krupne stoke u seoskim gazdinstvima, a uzgaja se uglavnom perad i stoka sitnog zuba, što u tim okvirima govori o starim domaćinstvima, slabije vitalnima i orijentiranima na proizvodnju za vlastite potrebe. U intervjuima se dolazi do iskaza o najpoznatijem talijanskom specijalitetu u Slavoniji, konjskoj salami¹⁰. U iskazu ispitanika saznajemo i o kupnji konja i sastavu samog specijaliteta: „Većina stanovnika pravi konjsku salamu. Mi smo očistili Bosnu od konja, kupovali smo i na Kosovu. U salamu, osim konjetine i začina, ide i svinjetina“. (m., Ploštine, 1954.) Suradnja sa zemljom maticom za iseljeničtvo ima posebnu važnost. U slučaju velikih i razvijenih zemalja, kakva je Italija, to je za iseljeničku populaciju još važnije. Što o tome kažu ispitanici, kakva je suradnja s Italijom? O tome saznajemo u ovom iskazu: „Dvojno državljanstvo, e tu smo oštećeni. Pisali smo ambasadoru u Italiji, mi nemamo pravo na državljanstvo. Od 1975. g. krenula je suradnja s Italijom. Oko 3 – 4 godine smo ugošćavali nogometaše iz pokrajine Belunjo. Osamdesetih je nastupila kriza. Od 1987. g. Talijani su nam omogućili da putem porijekla možemo dobiti radne dozvole. Muški su masovno otišli na rad u Italiju. Imali smo dodatni izlet u Veronu, nakon rata suradnja je stala.“ (m., Ploštine, 1954.)

¹⁰ Istraživači su bili u prilici kušati taj vrsni specijalitet. Jedan od kazivača, ujedno naš domaćin i vrstan majstor u pravljenju konjske salame, *Antun Bruneta* počastio je istraživače tim specijalitetom, nakon čega su neki i kupili taj proizvod za kućnu degustaciju.

Ratni sukobi devedesetih godina prošlog stoljeća zahvatili su taj kraj i Talijani se sjećaju tih vremena, a i pomoći od Italije. Evo što o tome saznajemo od jedne kazivačice: „Rat smo ovdje itekako osjetili. Italija ... bili smo u vezi s najvišim funkcionerima. Dobivali smo pomoć iz Italije, Dom je financiran iz tih sredstava. Prije toga iz Beluna smo dobivali humanitarnu pomoć za Ploštinu. Pomoć je zaustavljena u Kutini 1992. Dobili smo i humanitarnu pomoć iz talijanske udruge Rijeka.“ (ž., Ploštine, 1943.) Osim s talijanskom državom, funkcionirala je i suradnja s Talijanima i talijanskim udrugama u Hrvatskoj. Spominje se udruga iz Rijeke i humanitarna pomoć koja je stigla iz toga izvora. Talijani su brojčano velika i kvalitetno organizirana nacionalna manjina u Hrvatskoj, što olakšava sve one akcije na očuvanju nacionalnog identiteta i predstavlja branu asimilaciji ili je činilac njezina usporavanja.

4.2. Asimilacija, nacionalni identitet, perspektiva

Asimilacija prati nacionalne zajednice u dijaspori. To je prisutno u najvećem broju slučajeva, s rijetkim izuzecima. Stupnjevi i brzina asimilacije ovisi o većem broju činilaca, poput brojnosti nacionalne zajednice, njezine organiziranosti, udaljenosti od zemlje matice te od njezine pomoći sunarodnjacima. Talijani u Hrvatskoj među brojčano su zastupljenijim nacionalnim manjinama, a veći dio njih živi u blizini Italije. To nije slučaj s Talijanima u zapadnoj Slavoniji, što po pitanjima asimilacije i nacionalnog identiteta rezultira nekim posebnostima u odnosu na Talijane u Istarskoj i Primorsko-goranskoj županiji. Uz to, ruralna sredina, s razvojnim i demografskim problemima, također utječe na navedene procese i svakodnevnu egzistencijalnu zbilju pripadnika te nacionalne manjine. Nacionalni identitet jedan je od kolektivnih identiteta, koji nastaje u suodnosu s drugim takvim identitetima i nasuprot njima, a njegova posebnost očituje se u važnosti za pojedinca, koji u svijetu nacija i nacionalnih država u tom tipu identiteta nalazi svoje utočište i smisao egzistencije. To je u mnogim slučajevima najvažnija kolektivna pripadnost sa sklonosti sakralizaciji i nadidentitetskoj poziciji. Talijani u zapadnoj Slavoniji i uz dosta očuvanog nacionalnog identiteta imaju problem perspektive talijanske zajednice zbog njezine malobrojnosti u tom kraju, demografski regresivnih kretanja i relativne udaljenosti od zemlje matice, Italije. Što o asimilaciji kažu ispitanici u istraživanju, kako i na koji način čuvaju i grade vlastiti nacionalni identitet i što misle o perspektivi Talijana u Slavoniji? Intervjuirana pripadnica talijanske nacionalne manjine iz Ploština o tome kaže: „Ovdje je cijelo selo jedna familija. Bili smo podcjenjivani od drugih naroda. Živjeli su u početku doseljenja od plodova, počeli su koristiti konje, ali i klati konje. Domaći su govorili, smrde po konjetini, fuj! Ženidba je bila unutar zajednice.“ (ž., Ploštine, 1942.) Predrasude, stereotipi, pa i stigme komunikacijski su obrasci prisutni u mnogim situacijama, a posebno su frekventni u narativima o pripadnicima

nacionalnih manjina kao i u izravnoj komunikaciji s njima. Talijani su naselili više sela oko Lipika i Pakraca, o tome saznajemo u sljedećem iskazu: „U Ploštinama je bilo oko 80 familija. Tu su još Veliki i Mali Banovac. U drugim selima je bilo manje stanovnika, u njima se više gubi jezik. Najbolje je očuvan jezik i identitet u Ploštinama¹¹. Naši mladi su se vratili u Italiju. Od doseljenja Talijani su se držali svog posla, nisu se miješali u politiku. S nikim nije bilo problema.“ (m., Ploštine, 1954.) Bilo je i povratnika iz SAD-a koji su s kapitalom otvorili pogone u Slavoniji. O tome saznajemo od kazivačice: „Neki su se vratili iz Amerike. Jedan povratnik je dobio nadimak Milioner nakon povratka iz Amerike. Sa kapitalom su otvarani novi pogoni kao što su pilana, mlin i slični.“ (ž., Ploštine 1943. g.) Asimilaciju potiču i ubrzavaju mješoviti brakovi: „Unazad 60-ih i 70-ih godina ima mješovitih brakova.“ (ž., Ploštine, 1943.) Pitanja jezika među važnijima su za očuvanje nacionalnog identiteta, a Talijani su sačuvali jezik u selima zapadne Slavonije, što je primijećeno i prilikom istraživanja kada su sudionici istraživanja međusobno govorili talijanski. Žena, kazivačica iz Ploština, o jeziku navodi sljedeće i potvrđuje prethodna zapažanja: „Jezik je vrlo očuvan. Mi među sobom ne pričamo hrvatski. Jezik se uči u školi, na dodatnoj nastavi. Ima također C-model u Pakracu.“ (ž., Ploštine, Dragovići, 1959.) Dobru organiziranost talijanske zajednice pokazuju i neke aktivnosti iz 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća i zapažanja jedne kazivačice: „Prvo društvo prijateljstva bilo je Omladinsko sportsko društvo Libertas (Sloboda). To je bio početak aktivnosti talijanske udruge ovdje¹². Talijanska unija je tražila da idu tečajevi. Talijani su vrijedni ljudi. Napravljena je škola, crkva, zatim 1960. kuglana, a 1975. spremište.“ (ž., Dragovići, 1959.) Talijanska gastronomija svoje bogatstvo pokazuje i u slavonskim kućama u kojima žive Talijani. Gastronomija čini također važan segment nacionalnoidentitetske popudbine, a o čemu svjedoči ovaj iskaz: „Ima više jela koja su naša, talijanska. Tu je palenta. Konjska salama, friko (pečeni sir sa jajima), fritule (čvarci), tijesto domaće, puževi, pašta šuta, njoki, krofne. Talijanima je važan aperitiv, samo oni za aperitiv piju pivo i vino, a rakiju poslije jela. Gostoprinstvo u Italiji je veće nego kod nas.“ (ž., Ploštine 1943.) I uz neke afirmativne činioce u akcijama na očuvanju nacionalnog identiteta, Talijani u Požeško-slavonskoj županiji nisu optimisti: „Uglavnom staračko stanovništvo ... slaba perspektiva ovdje u Slavoniji, uz to malobrojni smo.“ (m., Ploštine, 1954.) Problem s kojim se suočava hrvatsko društvo i država, demografska regresija, višak umrlih u odnosu na rođene, iseljavanje stanovništva, u istom, pa i

---

¹¹ Talijanski jezik korišten je i u situacijama koje su bile ideologijski vrlo obilježene. Tako je nakon Drugog svjetskog rata i osnivanja seoskih zadruga u socijalizmu i u talijanskim selima došlo do osnivanja zadruge koja je dobila ime po talijanskom revolucionaru *Garibaldi* (D. Kliček, *Talijani u Slavoniji od 1880.-2005.*).

¹² U već navedenoj knjizi D. Kličeka saznajemo da je 1977. godine osnovano Sportsko društvo Liberta, a 1984. Zajednica Talijana Liberta.

većem opsegu pogađa Talijane u zapadnoj Slavoniji i otuda skepticizam u pogledu perspektive talijanske zajednice na ovim prostorima.

5. Zaključna razmatranja

Talijani u Požeško-slavonskoj županiji čine nacionalnu zajednicu koja je udaljenija enklava u korpusu talijanske dijasporu u Hrvatskoj. Iako su veze Dalmacije kao hrvatske regije s Italijom višedimenzionalne, s mnoštvom različitih iskustava, samo dvije županije (Istarska i Primorsko-goranska) s toga prostora imaju u sastavu stanovništva više Talijana od Požeško-slavonske. Talijani su se u okolici Lipika i Pakraca doselili krajem 19. stoljeća i u dugom razdoblju čine nacionalnu zajednicu koja ima izgrađen i očuvan nacionalni identitet i organiziranost u funkciji njegova razvoja i prijenosa na nove generacije. Već na temelju odgovora intervjuiranih Talijana naseljenih u zapadnom dijelu Županije zamjećuje se dosta prisutno i živo komunikacijsko sjećanje, od naracija koje 'pamte' dolazak njihovih predaka pa do prvih zanimanja kojima su se bavili u novom kraju. Kriza egzistencije i posla u starom kraju generator je dolaska Talijana u Slavoniju, koji dolaze na preporuku 'izviđača' s velikim obećanjima, kako je to često prisutno u narativima migracijskih kretanja i njihovih propagatora i predvodnika. I uz neka preoptimistična očekivanja, doseljenici su se dosta uspješno integrirali u naseljima zapadne Slavonije. Funkcionalna integracija, čije su glavne značajke vezane za gospodarstvo, egzistenciju i radnu sferu, obilježila je prve mjeseci i godine njihova dolaska. Taj se tip integracije u slučaju Talijana u Slavoniji manifestirao kao ulazak u gospodarstvo te regije preko nekoliko zanimanja (ciglar, drvosječe, ugljenari) koja su imala svoju poziciju na tržištu, a umijeće Talijana u tim poslovima predstavljalo im je ulaznicu u gospodarsku sferu. U kasnijem razdoblju, talijanska zajednica u Slavoniji uvodi i novum u gastronomiju – korištenje konjskog mesa koje se prerađuje u salamu. Konjska je salama i u nedavnom vremenu istraživanja njihov gastronomski specijalitet i ujedno identitetski marker u odnosu na ostalo okolno stanovništvo. I dok je u sferi funkcionalne integracije talijanska zajednica u kraćem vremenu integrirana u novom kraju, nešto je složeniji slučaj bio s normativnom integracijom. Sociološka interpretacija normativne integracije uključuje svijet simbola, vrijednosti, kulturnih sadržaja te posebno jezik kao jedan od najvažnijih segmenata nacionalnog identiteta. Već prema iskazu ispitanika, njihovi preci nisu odmah prihvaćeni na toj razini, što je gotovo univerzalna odrednica koja prati dijasporu, pa i useljenike koji samo mijenjaju zavičaj. Stereotipi i predrasude manifestirali su se na različite načine, a slikovito opisivanje gađenja domicilnog stanovništva spram konzumacije i proizvodnje konjskog mesa zorno to potvrđuje. Ženidbene su se veze u početku sklapale unutar zajednice, da bi u kasnijim razdobljima sve više dolazilo do etnički mješovitih brakova. Sve je to povezano sa smanjivanjem predrasuda i veće prihvaćenosti od autohtonog stanovništva. Jezik,

kao važan aspekt normativne integracije, očuvan je u dugom razdoblju. Pretpostavlja se da su razlozi vezani prije svega za važnost Italije, a onda i talijanskog jezika u Europi. Razvijenost Italije kao države europskog Zapada još je u socijalizmu bila izazovna za građane tadašnje države, što potvrđuju česti odlasci u Trst kao turističko-kupovnu destinaciju koja otvara vrata Zapada posjetiocima iz bivše jugoslavenske države. U tom se kontekstu može promatrati važnost talijanskog jezika za Talijane u Hrvatskoj, a onda i u Slavoniji. U intervjuima je to potvrđeno, pa kazivači ističu da su njihovi muški članovi masovno išli na rad u Italiju, nakon gospodarske reforme u bivšoj Jugoslaviji 60-ih godina prošlog stoljeća i otvaranja granica. Radi očuvanja talijanskog identiteta, Talijani u zapadnoj Slavoniji organiziraju se i njihove udruge promiču tradiciju, folklor i gastronomiju kao odrednice njihova identiteta. Na tom je tragu obrazovanje i korištenje C-modela za obrazovanje nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Problemi talijanske nacionalne zajednice su, uz asimilaciju koja prati većinu nacionalnih manjina, još nepovoljna demografska struktura populacije s dominacijom starijih stanovnika te iseljavanje iz Slavonije, što se negativno reflektira na sve njezine stanovnike uključujući i talijansku nacionalnu manjinu. Talijani u Požeško-slavonskoj županiji nacionalna su manjina koja se uz poteškoće, s dosta uspjeha, brani od asimilacije i nastoji na očuvanju, daljnjoj izgradnji i prijenosu vlastitog nacionalnog identiteta.

Literatura:

Knjige i časopisi

- Abercrombie, Nicholas, Hill, Stephen, Turner, S. Bryan (2008). *Rječnik sociologije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk (urednici hrvatskog izdanja: Jadranka Čačić-Kumpes i Josip Kumpes).
- Anderson, Benedict (1990). *Nacija: zamišljena zajednica*. Zagreb: Školska knjiga.
- Assmann, Alaida (2011). *Duga senka prošlosti. Kultura sećanja i politika povesti*. Beograd: Biblioteka xx vek.
- Assmann, Jan (2005). *Kulturno pamćenje. Pismo, sjećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama*. Zenica: Vrijeme.
- Bauman, Zygmunt (2009). *Identitet: razgovori s Benedettom Vecchijem*. Zagreb: Naklada Pelago.
- Bugarski, Ranko (2010). *Jezik i identitet*. Beograd: Biblioteka xx vek.
- Catroga, Fernando (2011). *Istorija, vreme i pamćenje*. Beograd: Clio.
- Gillis R. John (2006). „Pamćenje i identitet: povijest jednog odnosa“ u: *Kultura pamćenja i historija*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga (prir. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda).

- Heršak, Emil (ur.) (1998). *Leksikon migracijskoga i etničkoga naziolja*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- Janjić, Dušan (2010). „Nove nacionalne manjine i demokratska manjinska politika“ u: Babić, Dragutin, Župarić-Iljić, Drago (ur.). *Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- Kliček, Duško (2009) Talijani u Slavoniji od 1880.- do 2005. g. (drugo dopunjeno izdanje). Lipik: Zajednica Talijana Lipik.
- Kuljić, Todor (2006). *Kultura sećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*. Beograd: Čigoja štampa.
- Katunarić, Vjeran (2013). *Rajska zajednica i društveni pakao-sociološka razmatranja*. Zagreb.
- Maalouf, Amin (2002). *U ime identiteta: nasilje i potreba za pripadnošću*, Zagreb: Prometej.
- Nora, Pierre (2006). „Između pamćenja i historije“ u: *Kultura pamćenja i historija*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga (prir. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda).
- Rizman, Rudi (2014). *Globalizacija i autonomija*. Zagreb: Politička kultura.
- Sekulić, Duško (2014). *Identitet i vrijednosti. Sociološka studija hrvatskog društva*. Zagreb: Politička kultura.
- Smith, Anthony D. (1998). *Nacionalni identitet*. Beograd: Čigoja štampa.

Izvori

- Popis stanovništva 1991., Dokumentacija 881*. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1992.
- Popis stanovništva 1991., Dokumentacija 889*. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 1996.
- Popis stanovništva 2001*. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 2002.
- Popis stanovništva 2011.*, Zagreb: *www*. Državni zavod za statistiku, 2013.
- Ustav RH, Narodne novine, br. 76, Zagreb, 2010. g.*
- Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, Zagreb, 2002 g.*
- Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, Zagreb, 2000. g.*
- Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina, Zagreb, 2000. g.*

The Italians in the Požega-Slavonia County Between Assimilation and Preserving Identity

Summary

This paper analyses the results of an empirical research conducted in 2016 in villages surrounding Pakrac and Lipik, inhabited by the Italians. The majority of the persons interviewed inhabit the village of Ploštine. Eight respondents (three male and five female) have been interviewed; the research method used was conducting qualitative semi-structured interviews. The Italians in Croatia belong to the most numerous national minorities. The majority inhabit the County of Istria, followed by the Primorje-Gorski kotar County, while the third on the list among Croatian counties inhabited by the Italians is the Požega-Slavonia County. The Italians started settling in the villages surrounding Pakrac and Lipik towards the end of the 19th century, seeking employment and place to secure their own existence. Initially, they engaged in tree felling and producing coal, building bricks and agriculture. Though other occupations had gradually become forgotten, agriculture has remained their main line of work up to the present. They are famous for the production of horsemeat salami, a gastronomic specialty for which the village of Ploštine is best known. The Italians are present in several other villages in this area as well: *Kapetanovo Polje*, *Donja Obrijež*, *Veliki Banovac*, and *Badljevinina*, where they are organised in associations, whereas students from this national community attend the C-model of education for national minorities. The conducted interviews included several questions; answers and the interpretation thereof have been divided under two thematic units: *Immigration, integration, everyday life* and *Assimilation, national identity, perspective*. The questions included the settling of the Italians in the Western Slavonia; their occupations; problems related to integration; organisation in the area of settling; links to the old country; activities related to the preservation of national identity; and issues regarding perspectives of this national community in the Požega-Slavonia County. According to the answers given in the interviews, the Italians started settling in the villages surrounding Pakrac and Lipik towards the end of the 19th century; thanks to their specific occupations (producing coal, bricks), they tend to become integrated in the socio-economic structure of the area of settling relatively fast and with success. They have succeeded in preserving national identity, thanks to being well organised in the county; having good relations to the mother country; using the offered educational models for national minorities; and to communicative memory, via which the principal identity narrations are transferred to new generations. Despite these affirmative factors, the Italians, due to demographic problems and older community, have remained somewhat pessimistic regarding the issue of their perspective in the Požega-Slavonia County.

Keywords: Italians; Western Slavonia; national identity; assimilation.

Dr. sc. Dragutin Babić
Institut za migracije i narodnosti
Trg Stjepana Radića 3, 10000 Zagreb
Dragutin.Babic@imin.hr